

STÁLE HĽADÁME
ODPOVEDE
NA OTÁZKY
O ZODPOVED-
NOSTI,
SVEDOMÍ,
MORÁLKE
A ĽUDSKOSTI

Iveta Radičová

WE ARE STILL
SEEKING
ANSWERS TO THE
QUESTIONS OF
RESPONSIBILITY,
CONSCIENCE,
MORALITY
AND HUMANITY

Iveta Radičová

Pozrime sa na 20. storočie v Európe. Keď to veľmi zjednodušene zhrniem, tak toto storočie bolo naozaj poznačené strašným množstvom krvi. Podpísalo sa pod dve hrozné svetové a pod mnohé lokálne vojny. Pod dva totalitné režimy – fašizmus a komunizmus. A na sklonku 20. storočia sme zaznamenali aj dominanciu liberálnej demokracie, spojenú s obrovským technologickým boomom, pokrokom a rozmachom toho, čomu hovoríme sociálny štát.

Keď si porovnáme minulé storočie a očakávaná v rámci nového milénia, tak k vojnám a totalitným režimom treba pridať obrovskú mieru nacionalizmu, rasizmu, náboženského fundamentalizmu, zväčšujúcu sa priepasť medzi takzvaným

We look at the twentieth century in Europe. If I produce a very simple summary, the twentieth century really was marked by a terrible amount of blood. It is associated with two terrible world wars and many local wars, with two totalitarian regimes—fascism and communism. And at the end of the twentieth century, we experienced the dominance of liberal democracy, associated with an immense technological boom, progress, and expansion of what we call the social state.

If we compare the last century and the expectations in the framework of the new millennium, it is necessary to add to the wars and totalitarian regimes, a huge amount of nationalism, racism, religious fundamentalism,

prvým, vyspelým svetom a tretím svetom, teda rozvojovými krajinami.

Ku koncu storočia sme zaznamenali aj širší nástup liberálnej demokracie so všetkým, čo so sebou prináša. Vďaka technologickému pokroku sme zavalení informáciami a správami o globálnom otepľovaní, klimatických zmenách, o vymieraní západného sveta, ktorý je obkolesený opačným demografickým boomom v Afrike či Ázii.

Dekáda sa začala teroristickým útokom 11. septembra 2001 na Dvojičky v New Yorku. Cez médiá, internet, sociálne siete ako je facebook, teda cez typ informácií, ktorým sme každodenne zaplavení, sa každá miestna tragédia stáva celosvetovou témou. Zavalujú nás fakty o pandémiách, tsunami, hurikánoch, zemetraseniach, povodniach, o katastrofe na Fukušime, o teroristických útokoch.

Zaznamenávame nový typ vojny proti terorizmu, ktorá má svoje veľké špecifiká. Nevieme, kedy a komu ju vyhlásime. A nemáme s kým uzavrieť mier.

Čo pozitívne teda ponúkame? Veď politika bez ideí a zdravých ilúzií nie je politikou. Bez ilúzií nevieme ponúknuť usutočniteľný sľub. A bez realistických sľubov nevieme vytvárať očakávania pre budúcnosť. Ide takmer o nekonečný príbeh, ktorý vedie k zásadnej otázke: Máme pre toto milénium novú víziu? Čo ponúkame? Čím sa bude vyznačovať toto tisícročie?

Vytvára sa nová vážna téma a dilemma: či pod vplyvom prírodných katastrof, ale aj politických konfliktov a zvrátov nebude otázka bezpečnosti nadradená otázkam demokracie. Teda otázkam slobody a spravodlivosti. Či práve témy prežitia a bezpečnosti nebudú určovať všetky rozhodnutia a nebudú si podriaďovať aj podobu demokracie. V tomto vidím najväčšie riziko 21. storočia.

Občan potrebuje pocit bezpečnosti a istoty. Hlavný motív pre občana sa stala potreba istoty. Každá politická reprezen-

and the growing gulf between the so-called first, developed world and the third world of the developing countries.

Up to the end of the century, we experienced the wider spread of liberal democracy with everything it brought.

Thanks to technological progress, we are flooded with information and news about global warming, climate change, the dying of the Western world, while Africa and Asia experience the opposite trend of a demographic boom.

The decade began with the terrorist attacks of 11 September 2001 on the Twin Towers in New York. Through the media, internet, social networks such as Facebook—the type of information with which we are flooded every day—every local tragedy becomes a global theme. We are flooded with facts about pandemics, tsunamis, hurricanes, earthquakes, floods, the Fukushima catastrophe, and terrorist attacks. We are experiencing a new type of war against terrorism, which has its own specific character. We do not know when or with whom we declare it and we do not have anybody to make peace with.

Do we offer anything positive? Politics without ideas and healthy illusions is not politics. Without illusions, we cannot offer a realizable promise. And without realistic promises, we cannot create expectations for the future. It is almost a never-ending story, which leads to the basic question: Do we have a new vision for this millennium? What are we offering? What will characterize this millennium?

A serious new theme and dilemma is emerging: Will the question of security take priority over the questions of democracy, freedom, and justice under the influence of natural catastrophes, political conflicts, and reversals? Will the themes of survival and security determine all decisions, so that the form of democracy is subordinated? This is where I see the greatest risk of the twenty-first century.

tácia, ktorá chce uspieť, musí ponúkať riešenia, istoty a bezpečnosť. Aspoň základné istoty a elementárnu bezpečnosť.

Potreba istôt sa stáva dominantnou témou, prebija istoty slobody prejavu, zhromažďovania, slobody voľby, slobody rozdelenia moci na zákonodarnú, výkonnú a súdnu. Obrazne povedané – štyri základné piliere liberálnej demokracie sa berú buď ako samozrejmosť, alebo – čo je horšie – v ústach extrémistov, nacionalistov, autokratov a autoritatívnych politikov sa tieto základné piliere vykresľujú ako nebezpečenstvo pre vytvorenie pocitu bezpečia.

Hovoríme o ekonomickej, finančnej, dlhovej kríze. V tieni úvah ostáva takzvaný demokratický deficit, alebo kríza demokracie. Vieme, že spoločnosť sa nestane plnohodnotne prosperujúcou, ak nemá plnohodnotný demokratický systém. Jednoducho platí, že ekonomicky prosperujúcejšie krajiny s vyššou životnou úrovňou občanov sú tie, kde je demokracia konsolidovaná, kde sú funkčné inštitúty demokracie. A platí to aj naopak. V krajinách, ktoré majú demokratický deficit, krízu demokracie či nedôveru v demokratické inštitúcie, majú vážne ekonomické problémy.

Vznikla tak nová priepasť i nové napätie. Ak sa od občanov očakáva, že v mene riešenia krízy sa prispôbia vzniknutej situácii, tak je namieste očakávanie, aby sa politici a politické strany tiež už konečne prispôbili novovzniknutej situácii. Ak to totiž neurobia, tak potom nedôvera voči politikom a politickým stranám bude narastať. A rovnako sa bude zväčšovať priepasť medzi občanmi a politikmi. Keď porovnáme realitu s Dahlovým typom demokracie, zistíme, že tá dnešná má tri obrovské chyby. Po prvé, technokratizácia politiky. Mám na mysli tézu, že štátni úradníci majú byť technokrati, ktorí majú pripravovať riešenia. Táto téza vlastne čoraz častejšie posúva rozhodova-

The citizen needs to feel safe and secure. The need for security has become the main motive for the citizen. All political representatives who want to succeed have to offer solutions, safety, and security—at least basic security and elementary safety.

The need for security is becoming a dominant theme, eclipsing the security of freedoms of expression, assembly, and election, or the division of power between legislative, executive, and judiciary. Figuratively speaking, the four basic pillars of liberal democracy are taken for granted, or even worse, in the mouths of extremists, nationalists, autocrats, and authoritarian politicians, these basic pillars are depicted as dangers to the creation of a feeling of security.

We speak of the economic, financial, and debt crises. The so-called democratic deficit or crisis of democracy remains in the shadows of consideration. We know that a society will not become really prosperous if it does not have a fully democratic system. It is a simple truth that economically the more prosperous countries with high standards of living for their citizens are those where democracy is consolidated, where democratic institutions really function. The reverse is also true. Countries with a democratic deficit, crisis of democracy, or lack of trust in democratic institutions have serious economic problems.

Thus a new division and new tension arose. If citizens are expected to adapt to the new situation in the name of solving the crisis, then it is reasonable to expect politicians and political parties to adapt to the new conditions. If they do not, then distrust towards politicians and political parties will grow, and so will the divide between politicians and citizens. When we compare the reality with Dahl's type of democracy, we find that today's system has three huge faults. First, the technocratization of politics. I have in mind the view that state officials have to be technocrats, who have to prepare solutions. This view increasingly shifts decision making to various unelected people. In the best case they are ex-

nie na rôznych nevolených ľudí. V lepšom prípade ide o odborníkov a expertov, v tom horšom iba o úradníkov. Toto s ideálom demokracie nemá nič spoločné. Vzniká, povedala by som, priam armáda expertov, úradníkov v rozličných pozíciách a funkciách, ktorá rozhoduje. Ale zodpovednosť nesie volený politik.

Druhou vážnou chybou je silný etatizmus, ktorý sa stále posilňuje v súvislosti s hrozbou terorizmu a s ďalšími hrozbami, medzi ktoré patrí hospodárska a ekonomická kríza, ale aj klimatické zmeny. Štát prirodzene preberá na seba stále väčšiu zodpovednosť. Aj občan od štátu očakáva, aby sa posilnil. Tým však štát čoraz väčšmi zasahuje do sféry občianskej spoločnosti. Redukuje ju a často až umlčuje. Bezpečnosť a istoty začínajú vo veľkej miere prevažovať nad občianskymi právami a spravodlivosťou. Paradoxne sa tak deje na žiadosť voličov, aby štát riešil dané veľké témy a problémy.

Tretou chybou je medializácia politiky. Dnes sa politická situácia nevyvíja primárne na základe politických dohôd, ale dohôd mediálnych. Medzi politikou a médiami nastala naozaj kvalitatívna zmena. Zásadne sa mení postavenie politických elít a médií v politických procesoch.

A dohromady tieto tri chyby spôsobili odcudzenie politiky a politikov od občanov. Povedané inak – vzniká tak oslabenie práva občanov zúčastňovať sa na správe vecí verejných. Občan sa vzdáva od skutočnosti. A politické rozhodnutia tak strácajú svoju legitimitu a sú zdrojom demokratického deficitu.

V dialógu s občanmi musí nastať dohoda, o čom majú demokratické inštitúcie rozhodovať, pretože to je za hranicami súmáru toho, čo občania poznajú z domu a zo svojho okolia. Lebo sa rozhoduje o niečom inom, o novej kvalite.

Tu sa však už dotýkame kultúry demokracie. Pretože diskusia je možná len za

perts, in the worst case only officials. This has nothing in common with the ideal of democracy. I would say that an army of experts and officials with various positions and functions is arising, and they decide. But the elected politician takes responsibility.

The second serious fault is strong statism, which is constantly strengthening in connection with the threat of terrorism and other threats, including the economic crisis and climate change. The state naturally takes greater responsibility, and the citizen expects the state to get stronger. However, the state increasingly intervenes in the sphere of civil society, which is reduced and often silenced. Security begins to be placed to a large extent above civil rights and justice. Paradoxically, this is happening at the demand of the voters, that the state should solve certain great themes and problems.

The third fault is the mediatization of politics. Today, the political situation does not develop primarily on the basis of political agreements, but of media agreements. A qualitative change is happening between the politicians and the media. The position of political elites and the media in political processes is substantially changing.

These three faults added together have caused the estrangement of politics and politicians from the citizens. In other words, there has been a weakening of the rights of citizens to participate in the administration of public affairs. The citizen is distanced from reality, and so political decisions are losing their legitimacy and are a source of the democratic deficit.

Agreement must be reached in dialogue with citizens about what democratic institutions have to decide, because this is beyond the limits of the sum of what the citizens know from home and their surroundings. Since something different, a new quality is decided.

But here we are touching on the culture of democracy. Discussion is only possible where there is a functioning culture of

predpokladu fungujúcej kultúry demokracie. Inak diskusia nie je možná. A to je výzva dneška.

A o nej je aj Giddensov text o demokratizácii demokracie.

democracy, otherwise discussion is not possible. And that is the challenge today.

Giddens' text about the democratization of democracy is also about this.

Translation Martin Styan

DEMOKRACIE

Anthony Giddens

Devátého listopadu 1989 jsem byl v Berlíně, a to v části, která tehdy patřila k Západnímu Německu. Na setkání, jehož jsem se účastnil, pocházeli někteří z přítomných z Východního Berlína. Jeden z nich, který byl to odpoledne pryč, se později vrátil značně rozrušen. Byl na východě a dozvěděl se, že Berlínská zeď se každou chvílí otevře.

Část z nás se tam urychleně vydala. Ke zdi se přistavovaly žebříky a my jsme začali šplhat nahoru. Byli jsme však staženi zpět lidmi z televizních štábů, které právě dorazily na scénu. Lidé od televize říkali, že musí být nahoře první, aby nás mohli filmovat, jak vystupujeme po žebřících a staneme nahoře. Některé lidi dokonce přemlouvali, aby se vrátili dolů a šplhali podruhé, to kvůli jistotě, že pořídili dobré zpravodajské záběry.

Takto se vytváří historie v posledních letech dvacátého století. Nejenže se tam televize dostala jako první, ale zrežirovala také představení. Televizní štáby měly v jistém smyslu právo, jak bych rád dále ukázal, protlačit se dopředu. Televize totiž hrála důležitou roli při vyvíjení tlaku na prolomení zdi, stejně jako při přeměnách ve východní Evropě v roce 1989 obecně. Hnacími silami revolucí v roce 1989 byly demokracie a nezávislost. A pokusím se ukázat, že rozšíření demokracie v posledním období silně ovlivnil pokrok v globálních komunikačních technologiích.

Demokracie je pravděpodobně nejvíce aktivizující ideou dvacátého století. Dnes je na světě jen několik států, které se samy neoznačují za demokratické. Někdejší Sovětský svaz a jeho východoevropské satelity si říkaly „lidové demokracie“ a komunistická Čína to dělá dosud. Fakticky jediné země, které chtějí být výslovně nedemokratické, jsou poslední přežívající polo feudální monarchie, jako je Saúdská Arábie – ale ani ty nezůstávají nedotčeny demokratickými tendencemi.

Co je demokracie? To je značně diskutabilní otázka, na niž se nabízí mnoho rozdílných odpovědí. Sám budu tímto termínem rozumět toto: Demokracie je systém vyžadující opravdovou soutěž politických stran o mocenské pozice. V demokracii probíhají pravidelné a spravedlivé volby, kterých se mohou účastnit všichni členové společnosti. Tato práva na demokratickou účast jdou ruku v ruce s občanskými svobodami – svobodou projevu a diskuse a svobodou vytvářet politické skupiny a sdružení a připojovat se k nim.

Demokracie není věc, která buďto je, nebo není. Demokratizace může mít rozličné formy, stejně jako mohou existovat její rozličné úrovně. Demokracie v Británii a ve

Spojených státech mají například úplně jiné rysy. Jakýsi britský cestovatel se jednou v USA vyptával amerického společníka: „Jak můžete snášet vládu lidí, které by vás ani ve snu nenapadlo pozvat na oběd?“ Američan na to odvětil: „A jak vy můžete snášet vládu lidí, které by ani ve snu nenapadlo, aby pozvali na oběd vás?“

Dnes je demokrat každý, ale jistě tomu tak nebylo vždy. V devatenáctém století byly demokratické ideje zavedeny elitami a vládnoucími skupinami rezolutně odmítány a často se stávaly terčem posměchu. Demokracie sice byla inspirována ideálem americké a francouzské revoluce, ale po dlouhou dobu se prosazovala jen omezeně. Volební právo měla pouze menšina populace. Dokonce i někteří z nejzanícenějších obhájců demokratické vlády, jako například politický filosof John Stuart Mill, tvrdili, že volební právo by mělo podléhat jistým omezením. Mill doporučoval, aby někteří voliči měli více hlasů než jiní, díky čemuž by – jak říkal – „moudřejší a nadaní“ měli větší vliv než „nevzdělaní a méně schopní“.

Na Západě se demokracie plně rozvinula až ve dvacátém století. Před první světovou válkou měly ženy volební právo jen ve čtyřech zemích – Finsku, Norsku, Austrálii a Novém Zélandu. Ve Švýcarsku dostaly ženy volební právo teprve v roce 1974! A některé země, které se plně demokratizovaly, později prodělaly recidivu. Německo, Itálie, Rakousko, Španělsko, Portugalsko – všechny tyto země měly od třicátých do sedmdesátých let nějaké období autoritářské vlády nebo vojenské diktatury. Mimo Evropu, Severní Ameriku a Australasii existoval jen skrovný počet déletrvajících demokracií, například Kostarika v Latinské Americe.

V posledních desetiletích se však mnoho věcí pozoruhodným způsobem změnilo. Od poloviny sedmdesátých let se počet demokratických vlád ve světě více než zdvojnásobil. Demokratický systém zavedlo přes třicet dalších zemí a všechny už existující demokratické státy dále upevnily své demokratické instituce. Tyto změny započaly ve středozevní Evropě svržením vojenských režimů v Řecku, Španělsku a Portugalsku. Druhá skupina zemí, kde se demokracie rozšířila, tentokrát hlavně na začátku osmdesátých let, se nachází v Jižní a Střední Americe. Demokratickou vládu zavedlo nebo obnovilo kolem 12 zemí včetně Brazílie a Argentiny.

Běh událostí zasáhl kontinenty. Po východní Evropě a částech bývalého Sovětského svazu, které k demokracii přešly po roce 1989, přišlo na řadu několik zemí v Africe. V Asii, v zemích jako jsou Jižní Korea, Tchaj-wan, Filipíny, Bangladéš, Thajsko a Mongolsko, probíhala demokratizace s určitými problémy a zvraty po celé období od začátku sedmdesátých let. Indie zůstává demokratickým státem od získání nezávislosti v roce 1947.

Některé státy přecházející k demokracii samozřejmě ještě nedosáhly jejího plného rozvoje nebo se zdá, že kdesi na cestě uvázly. Rusko je pouze jedním z mnoha příkladů. Jiné země se prostě vrátily zpět k tomu, co už tam dříve bylo. Argentina a některé jiné latinskoamerické země měly demokratické vlády již v minulosti a totéž platí ve východní Evropě i o České republice nebo Polsku. Demokratické vlády však bývaly často svrhávány, a tak nemůžeme mít ani teď jistotu, jak trvalý každý z těchto demokratických přechodů bude. Ale přesto od šedesátých let učinila demokracie téměř stejně velký pokrok jako v předešlých více než sto letech. Proč?

Jednu z možných odpovědí nabízejí vyznavači neotřesitelné víry v západní kombinaci demokracie a volných trhů. Jiné systémy byly vyzkoušeny a selhaly. Demokracie dopadla nejlépe, protože je nejlepší. Většinou zemí mimo západní okruh zkrátka jen nějakou dobu trvalo, než na to přišly. Částečnou platnost tohoto argumentu nepopírám. Demokracie je nejlepší. Ale to jako vysvětlení posledních vln demokratizace ob-

stojí jen stěží. Toto zdůvodnění neobjasňuje, proč by se takové změny měly přihodit právě v tomto historicky důležitém okamžiku.

Abychom dostali lepší vysvětlení, musíme vyřešit to, co budu nazývat paradoxem demokracie. Paradox demokracie spočívá v tom, že zatímco se demokracie, jak jsem právě popsal, šíří po celém světě, ve zralých demokraciích, které se zbytek světa chystá napodobit, panuje obecné rozčarování z demokratických postupů. Ve většině západních zemí v posledních letech poklesla důvěra v politiku. K volbám dnes chodí – zvláště v USA – méně lidí než dříve a stále více lidí, zejména mezi mladší generací, říká, že je parlamentní politika nezajímá. Proč jsou občané v demokratických zemích zjevně zklamáni z demokratické vlády a jak to, že se za těchto okolností rozšiřuje demokratická vláda ve zbytku světa?

To vysvětlují změny, které jsem analyzoval na předchozích stránkách. Vzrůstající počet lidí po celém světě už nežije život jako osud – jako poměrně stálý a jednou provždy určený. Autoritářská vláda začíná být v nesouladu s jinými životními zkušenostmi, k nimž mimo jiné patří i flexibilita a dynamičnost, které jsou nezbytné k soužití v globální elektronické ekonomice. Politická moc založená na autoritářských příkazech už nemůže čerpat z rezervoáru tradicionalistické podřízenosti a uctivého respektu.

Ve světě založeném na aktivní komunikaci ztrácí jednosměrná moc – moc, která směřuje jen shora dolů – své ostří. Ekonomické podmínky – potřeba decentralizace a flexibility, se kterými se upadající sovětská ekonomika a ostatní autoritářské režimy neuměly vypořádat, se odrazily i v politice. V rámci globální komunikace, jejíž neodmyslitelnou vlastností je otevřenost, nemá informační monopol, na kterém byl takový politický systém založen, budoucnost.

Při událostech roku 1989 ve východní Evropě vyšel do ulic velký počet lidí, ale na rozdíl od většiny ostatních revolucí v historii zde bylo pozoruhodně málo násilí. Komunistický totalitarismus, který se zdál být systémem neúprosné moci, se vytratil, jako by vlastně ani neexistoval. Jen málo lidí si umělo představit, že apartheid v Jižní Africe zmizí bez násilného svržení. A přece se tak stalo.

Ojedinelé násilné epizody, které se odehrály v roce 1989, se týkaly obsazení televizních stanic. Ti, kdo se snažili do nich proniknout, správně pochopili jejich výsadní postavení. Komunikační revoluce vychovala ve srovnání s dřívějším aktivnější a přemýšlivější občanstvo. Avšak tentýž vývoj zároveň vyvolává v dlouho stabilizovaných demokraciích rozčarování. Ve světě zbavujícím se tradic se politikové nemohou spoléhat na to, že své činy ospravedlní starými formami okázalosti a obřadnosti. Ortodoxní parlamentní politika se stále více vzdaluje přívalu změn pronikajících do života lidí.

Kde v této situaci stojí demokracie jako taková? Měli bychom uznat, že demokratické instituce se marginalizují právě tam, kde se zdá, že je demokracie na postupu?

V průzkumech důvěry veřejnosti ve vládu, které byly provedeny v různých západních zemích, se ukazuje několik velmi zajímavých věcí. Lidé opravdu ztratili velkou část důvěry, kterou kdysi chovali k politikům a ortodoxním demokratickým procedurám, neztratili však víru v demokratické procesy. V nedávném průzkumu v USA a hlavních západoevropských zemích odpovědělo dobře přes 90 procent obyvatel, že schvalují demokratickou vládu. Oproti obecným předpokladům se navíc většina lidí nepřestává zajímat o politiku jako takovou. Zjištění jsou vlastně opačná. Lidé jsou politikou zaujati více než dříve a to platí i pro mladší generaci. Mladší lidé nejsou, jak se často tvrdilo, rebelantskou a odcizenou generací, která je nám nepochopitelná.

Jsou, nebo alespoň mnoho z nich je, jen cyničtější k cílům, které si kladou politické, a – což je velmi důležité – znepokojují je politické otázky, k nimž, jak cítí, mají politikové jen málo co říci. Mnozí považují politiku za zkorumpovanou záležitost, ve které politickým vůdcům leží na srdci spíše vlastní zájmy než zájmy občanů. Za nejdůležitější považují mladí lidé problémy spojené s ekologií, lidskými právy, politikou vůči rodině a sexuální svobodou. Pokud jde o ekonomiku, nevěří, že politici jsou schopni se vyrovnat se silami, které hýbou světem. Rozumí se samo sebou, že mnohé z těchto sil překračují úroveň národního státu. Nepřekvapuje tedy, že aktivisté raději vkládají svou energii do konkrétních zájmových skupin, neboť ty slibují, co ortodoxní politika podle všeho není schopna splnit.

Jak může být zachována demokracie a účinná vláda, když se zdá, že pozbyly svůj vliv na události? Domnívám se, že odpověď na tuto otázku existuje: V demokratických zemích je zapotřebí prohlubovat demokracii samu – budu tomu říkat *demokratizace demokracie*. Ale demokracie musí být dnes také transnacionální. Potřebujeme demokratizovat v rovině nadnárodní stejně jako na nižších úrovních. Éra globalizace vyžaduje globální reakce, a to se týká politiky právě tak jako kterékoli jiné oblasti života.

Nutnost prohlubovat demokracii vyplývá z toho, že ve společnosti, kde občané žijí ve stejném informačním prostředí jako ti, kdo mají moc, přestaly fungovat staré mechanismy vládnutí. Západní demokratické vlády toho samozřejmě nikdy neутajovaly tolik jako komunistické státy nebo jiné typy autoritářských režimů, ale v určitých souvislostech přece jen informace tajily. Vzpomeňme si například, jak vlády USA a Británie v období studené války důsledně zamlčovaly okolnosti jaderných zkoušek a vývoje jaderných zbraní. Protekcionářství, politický klientelismus a zákulisní machinace znají také západní demokratické systémy. Často využívají tradiční symboly a tradiční formy moci, které nejsou tak zcela demokratické. Sněmovna lordů ve Spojeném království je pouze jedním z nejkřiklavějších případů takovéto praxe. S tím, jak povoluje sevření tradice, se věci, jež se kdysi zdály posvátné a úctyhodné, mohou začít jevit jako bizarní nebo dokonce směšné.

Není náhodou, že v několika posledních letech došlo po celém světě k tolika korupčním skandálům. Od Japonska k Německu a Francii a od USA k Británii plnily případy korupce obsah mediálních zpráv. Nemyslím si, že by korupce v demokratických zemích byla běžnější než dříve. Spíše je v otevřené informační společnosti více viditelná a posunuly se i hranice toho, co se za korupci pokládá. V Británii například v minulosti protekční sítě běžně představovaly jeden ze způsobů, jak dosáhnout toho či onoho, a to i když byly u moci strany stojící nalevo od středu. Takové sítě se nevytratily, ale mnoho z toho, co se skrze ně obvykle dělo a co se obecně přijímalo, se nyní považuje za nezákonné.

Demokratizace demokracie bude mít v různých zemích odlišné formy v závislosti na jejich podmínkách, ale neexistuje země tak pokročilá, aby z tohoto procesu byla vyňata. Demokratizace demokracie vyžaduje, abychoh dospěli k faktickému převedení moci tam, kde je – jako v Británii – stále vysoce koncentrovaná na rovině celostátní. Znamená to také přijímat účinná antikorupční opatření na všech úrovních.

To často vyžaduje reformu ústavy a větší zprůhlednění politických záležitostí. Také bychom měli být ochotni vyzkoušet alternativní demokratické postupy, zejména mohou-li pomoci přiblížit tvorbu politických rozhodnutí každodenním zájmům občanů. Jedná se například o občanské poroty nebo elektronická referenda, které sice nemohou nahradit zastupitelskou demokracii, ale jistě mohou být jejím užitečným doplňkem.

Politické strany si budou muset více než v minulosti zvyknout na spolupráci se skupinami, které se podobně jako ekologické nátlakové skupiny zaměřují na jednu konkrétní problematiku. Někteří lidé považují současné společnosti za fragmentované

a dezorganizované, ale ve skutečnosti je tomu naopak. Lidé se angažují v různých skupinách a sdruženích více než kdy dříve. V Británii náleží k dobrovolným nebo svépomocným skupinám 20krát více lidí, než je členů politických stran, a více méně totéž platí i pro ostatní země.

Skupiny věnující se nějaké konkrétní oblasti často jako první upozorňují na problémy a otázky, které mohou ortodoxní politické kruhy opomíjet, dokud není na jejich řešení příliš pozdě. Ve Spojeném království tak například už dávno před krizí s BSE poukazovaly některé skupiny a hnutí na nebezpečí kontaminace potravního řetězce.

Demokratizace demokracie závisí také na pěstování zdravé občanské kultury. Samotný tržní mechanismus takovou kulturu vyprodukovat nemůže. Nemůže vyprodukovat ani pluralismus společensky angažovaných skupin. Měli bychom pochopit, že neexistují jen dva sektory společnosti, stát a trh – neboli sektor veřejný a soukromý. Mezi nimi je oblast občanské společnosti, zahrnující rodinu a jiné neekonomické instituce. Jednou ze součástí rozvinuté občanské kultury je vytváření emoční demokracie. Občanská společnost je arénou, ve které se musí rozvíjet demokratické postoje včetně tolerance. Občanská sféra může být podporována vládou, ale sama je zase jejím kulturním základem.

Demokratizace demokracie se netýká pouze zralých demokracií. Budování demokratických institucí může napomoci i tam, kde jsou slabé a skomírající. Například v Rusku, kde se rozšířil gangsterský kapitalismus a z minulosti přetrvává silně autoritářský duch, nemůže být budována otevřenější a demokratičtější společnost pouze shora dolů. Musí být stavěna od základu, oživením občanské kultury. Trhy nahrazující státní kontrolu tohoto cíle nedosáhnou, i kdyby byly stabilnější, než jsou. Dobře fungující demokracie byla příhodně přirovnána k třínohé stoličce. Vláda, ekonomika a občanská společnost musí být v rovnováze. Jestliže jedna sféra převládá nad zbývajícími dvěma, vyvolává to neblahé důsledky. V někdejším Sovětském svazu ovládal stát většinu oblastí života, proto tam nebyla stabilní ekonomika a občanská společnost byla skoro zlikvidována.

Při vyvažování těchto oblastí nesmíme zapomenout na média. Média, zvláště televize, mají k demokracii dvojitý vztah. Na jedné straně, jak jsem už zdůraznil, je vznik globální informační společnosti dynamickou demokratizační silou. Na druhé straně směřuje televize a ostatní média k tomu, aby vytrvalou trivializací a personalizací politických problémů zničily právě veřejný prostor pro dialog, který otevřely. Růst obřích nadnárodních mediálních společností přináší navíc nebezpečí, že nevolení podnikatelští magnáti získají obrovskou moc.

Čelit takové moci nemůže být jen záležitostí státní politiky – demokratizaci demokracie nelze zastavit na úrovni národního státu. Provádění demokratické politiky až do nynějška předpokládalo národní společenství, které si samo vládne a je schopno svou politikou usměřňovat většinu záležitostí, které se ho týkají. Předpokládalo zkrátka národní svrchovanost. Pod vlivem globalizace se však svrchovanost rozplývá. Národy a národní státy jsou sice silné i nadále, ale – jak upozorňuje politolog David Held – mezi nimi a globálními silami, které zasahují život jejich občanů, vzniká velký deficit demokracie. Ekologická rizika, výkyvy globální ekonomiky nebo globální technologické změny nerespektují hranice států a unikají demokratizačním procesům. To je také, jak jsem již uvedl, jedním z hlavních důvodů poklesu přitažlivosti demokracie právě tam, kde se nejlépe uchytila.

Mluvit o demokracii nad úrovní státu může někomu připadat zcela nerealistické. O takových idejích se konec konců široce hovořilo už před sto lety. Místo éry globální harmonie však přišly dvě světové války a na bitevních polích dvacátého století zahynulo více než sto miliónů lidí.

Jsou snad nyní okolnosti jiné? To samozřejmě nemůže nikdo s jistotou říci, ale já

věřím, že ano. Důvody jsem uvedl v předešlých kapitolách. Svět je daleko více než před sto lety provázaný vzájemnou závislostí a povaha světové společnosti se změnila. Rubem této mince je to, že mnohem větší jsou také společné problémy, jimž jsme dnes nuceni čelit – například globální ekologická rizika.

Jak by se dalo o demokracii pečovat nad rovinou národního státu? Vkládám naděje do nadnárodních a mezinárodních organizací. Organizace spojených národů, jak už samotné jméno naznačuje, je sdružením národních států. Alespoň doposud se zřídka kdy stalo, že by zpochybnila národní svrchovanost svých členů, a vlastně to ani její zakládající listina neumožňuje. Něco jiného je Evropská unie. Vidím v ní průkopníka cesty, po níž by se mohli vydat – a velice pravděpodobně se také vydají – i v jiných regionech. Na EU není důležité to, že se nachází v Evropě, ale to, že jako první zavádí formu nadnárodní vlády. V protikladu k tomu, co říkají někteří z jejích obhájců i kritiků, není federálním ani supernárodním státem. Ale není ani pouhým sdružením národů. Země, které chtěly vstoupit do EU, dobrovolně obětovaly část své suverenity.

Ani Evropská unie dnes ještě není obzvláště demokratická. Situaci charakterizuje známý výrok, že kdyby EU zažádala o členství, nebyla by přijata. EU nesplňuje demokratická kritéria, která požaduje po svých členech. Nicméně v principu nic nebrání tomu, aby se dále demokratizovala, a my bychom měli takovou změnu energicky prosazovat.

Existence EU potvrzuje kardinální princip demokracie, nahlíží-li se na ni na pozadí globálního řádu. Nadnárodní systém může aktivně přispět k demokratickým vztahům uvnitř států stejně jako mezi nimi. Evropské soudy například učinily řadu rozhodnutí, včetně opatření na ochranu individuálních práv, která se pak musela v členských zemích dodržovat.

Rozhlédneme-li se na konci dvacátého století po zeměkouli, najdeme téměř stejné množství důvodů pro optimismus i pesimismus. To se dá vhodně ilustrovat na příkladu rozšiřování demokracie. Při letmém pohledu nám demokracie připadá jako křehká květina. Navzdory tomu, že se rozšiřuje, se stále v hojném počtu vyskytují utlačovatelské režimy a v různých státech světa jsou běžně přezírána lidská práva. V Kosovu byly statisíce lidí vyhnány z domovů a na všechny snahy o nastolení vlády zákona se rezignovalo. Rád bych zde ocitoval několik slov reportéra, který tamní vývoj sledoval. „Téměř půl miliónu utečenců,“ napsal, „se uchýlilo do Makedonie. Z čeho budou živi, nikdo neví... Přijedte do Makedonie a pomozte nám!“ Tato slova byla publikována v *Toronto Daily Star*, reportér se jmenoval Ernest Hemingway a psalo se datum 20. října 1922.

Jistě můžeme omluvit toho, kdo si myslí, že některé problémy jsou zkrátka nepřekonatelné a beznadějně neřešitelné. Může se zdát, že demokracie kvete jen na zvlášť úrodné půdě, která byla kultivována po dlouhá období. Může se zdát, že ve společnostech nebo oblastech, které nemají bohatou historii demokratické vlády, zapustila demokracie jen mělké kořeny a je snadno odstranitelná. Ale snad se to všechno mění. Snad bychom spíše než křehkou květinu, kterou lze snadno zadupat do země, měli v demokracii vidět houževnatou rostlinu, schopnou uchytit se i na zcela neúrodné zemi. Jestliže jsou mé argumenty správné, je expanze demokracie svázána se strukturálními změnami ve světové společnosti. Nic není bez boje. Ale podpora demokracie na všech úrovních za boj stojí a má naději na úspěch. Náš unikající svět nepotřebuje méně, ale více vlády – a tu mohou poskytnout jedině demokratické instituce.